

PROG (127) *sb m*

-óg (7), -og (1) *KochPieś*; -og-

sg N próg (12). ◊ *G* progu (14), proga (5); -a *BielKron*, *GosłCast*; -u : -a *BudBib* (1:1), *KochPs* (2:1), *KlonWor* (1:1). ◊ *D* progu (1). ◊ *A* próg (17). ◊ *I* progiem (5); -em (2), -(e)m (3). ◊ *L* progu (14). ◊ *pl N* progi (8). ◊ *G* progów (10); -ów (6), -(o)w (4). ◊ *D* progóm (1). ◊ *A* progi (23). ◊ *I* progi (1). *L* progach (4), progoch (2); -ach *BudBib* (2), *GosłCast*; -ach : -och *Strum* (1:2); ~ -ach (2) *GosłCast*, *Strum*; -ach *BudBib* (2).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI* (trzy z niżej notowanych przykładów) – *XIX w.*

1. Pozioma część futryny drzwiowej, zwłaszcza dolna; *limen Murm*, *Mymer*¹ *BartBydg*, *Vulg*, *PolAnt*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *limen inferum Mącz*, *Cn* (41) : *Mymer*¹ 29v; *BartBydg* 82; A głową Dagonową [tj. posąg bałwana Dagona] y obie ręce vtrąciły fie o prog *Leop* 1.Reg 5/4; *BielKron* 319; *Liminaris*, *Próżny*/ co ku progu należy. *Mącz* 193d, 193d [2 r.]; *BudBib* I 467d *marg*; Y iuż mię nocłég potkác vczćiwłzy nie może/ A ten źimny prog mułżę przyymować zá łóże? *KochPieś* 29; *Calep* 604a.

prog czego [= *budynku*] (2): *PowodPr* 53; Ale niewiem co czynić; gdyż bydlęce tory Nie dochodzą do progu złodźiefkiew obory. *KlonWor* 22.

prog czego [= *bramy*] (2): á on [książę] fie będzie kłaniać ná progu oney brony/ á potym wynidzie/ lecz broná nie będzie zamkniona do wieczorá. *BudBib* *Ez* 46/2; *GrochKal* 27.

prog czyj [w tym: *pron poss* (5), *G pron* (1), *ai poss* (1)] (7): *Leop* 1.Reg 5/5, *Ez* 43/8 [2 r.]; *RejZwierc* 193; *KochPieś* 30; *MOgę rzéc*/ żeś mię vczćił Auguſtynie drogi: Bo kiedym chćiał przełóżyć przez twóy próg fwé nogi/ Ali mi ie páchołcy twoi przenałzáiá: Tákci téż dobrá wołá w domu fwym dawáiá *PudłFr* 17; *GosłCast* 17.

Frazy: bibl. »progi drzwi [czyich] pociera noga [czyja]« = *któs przychodzi do kogoś* (1): Gdy vyrzyłz mądrego/ wftaway ráno do niego/ á progi drzwi iego niech póciera nogá twoiá. *SkarKaz* 42b.

peryfr. »ledwie się łzy [czyje] nie leją przez prog« = *ludzie płaczą przed domem* (1): Ano ledwie fie łzy nie leią ludzi vćifnionych przez prog iego/ ktorymby on pomoc mogł/ kiedyby chćiał *RejZwierc* 193.

Zwroty: »nie deptać progu, progu nogą (nie) dotykać; nie wstępować na prog; skaczący za prog« [o wywodzącym się z kultu Dagona przesądzie, że nie wolno stawać nogą na progu świątyni] (1:1;1:1): Ale Dagoná tylko pień zoſtáł ná fwym mieyftcu. Y dla tego kápłani Dagonowi/ takież y wlfyfcy ktorzy wchodzą do boźnice iego [non calcant sacerdotes Dagon et omnes qui ingrediuntur templum eius super limen Dagon]/ nie wftępuiá ná prog iego/ w Azoćie/ áż do dzifiefłego dnia. *Leop* 1.Reg 5/5; *BielKron* 63; Náviedzę teź do káźde^{so} fłkaczącego zá prog [transilientem limen] dnia onego/ ktorzy nápełniáią dom pánow fwych krzywdá y zdradá. *BudBib* *Soph* 1/9; *PowodPr* 53.

»na progu leżeć« = *demonstracyjnie zagradszać wyjście, nie zezwalać wyjść, nie wypuszczać* (1): By ná progu óciec leżał/ podepc oycá á wychodź/ y fuchym okiem pod chorągiew krzyżá wylatay. *SkarKaz* 44a.

»przez prog przeskoczyć« = *wyjść, uciec* (1): Iakoć fie tam ź plałzczem widzy choć fie źemnie ftoćzył Kiedym ia iuż ná fwobodzie a przez prok przeskoczył *RejJóz* F5v.

peryfr. »przełożyć przez prog nogi, wstąpić za progi, przestąpić progi, stąpać na prog« = *wejść, wchodzić* (1:1:1:1): Y nawiedzę ná każde⁸⁰ który buynie łtąpa ná prog [*ingreditur super limen*] w on dzień: ktorzy nápełnią dom paná Bogá łwe⁸⁰ niepráwością y zdradą. *Leop Soph* 1/9; *PudlFr* 17; Tym cię potykam/ gościu w Polźcže drogi/ Niźli przełtąpiłz bramy pierwłzey progi. *GrochKal* 27; Bo iákoś iedno włtąpił tuź zá páńłkie progi/ Zágnałś precz niełzcześnieć/ włzyłtkie náwet trwogi. *GosłCast* 17.

Wyrażenia: »prog do domu« (1): łpytáá ich co to ma być/ odpowłdzieli iż prach/ tho iest prog do domu *BielKron* 319.

»niskie progi« (1): [*człowiek do furty*] Alem cię rychłéy nowym rymém wdárowáł/ Y twoié niłkie progi wdźięcznie vćáłowáł *KochPieś* 30.

»prog spodny« (1): Limen, tam superior quam inferior ostiorum pars. [...] Prog ták wyrzschny iáko y łpodny. *Murm* 132.

»prog wirzszny« = *nadproże* (1): *Murm* 132 *cf* »prog spodny«.

Zestawienie: »stroź (a. który strzeże) proga« = *wysoka godność kapłańska w świątyni jerozolimskiej* (3): Idź do Helkialzá Káplaná nawyźłzego/ áby zebrał pieniądze zniefione do Kołćiołá Páńłkiego/ ktore wybieráli od ludu łtroźowie progu [*custodes liminis*] *BibRadz Reg* 22/4; *BudBib* 4.Reg 12/9, I 217a *marg.*

Wyrażenie przyimkowe: »na prog« = *in limine Vulg; super limen PolAnt* (5): A gdy iuź było rano/ włthał on człowiek y otworzył drzwi/ áby przedłie łfedł w drogę: álic oto oná miłóśnicá á náłóźnicá ie⁸⁰/ leży przede drzwiami/ rołćiągnáwłłły ręce ná prog. *Leop Iudic* 19/27; Názáiutrz záłię náležli go ná zyemi/ áno mu vćięto głowę y ręce ná prog. *BielKron* 63, 52v; *BudBib Iudic* 19/27. *Cf* »na prog. leżeć«.

Przen (4) :

prog czego (2): Czo iest morze, odpíłáł tak, łwiata oblanie, zwiázek włzego przyrodzenia, łmiałóć żywota, prog ziemie, rozdzielenie krołéłtw *BielŻyw* 135. *Cf Wyrażenie.*

Zwrot: »przez prog przeskoczyć (a. skakać)« [*szyk zmienny*] (2): A práwie iáko z gory k niey łie kołá toczą/ Ale łie im popádáć niź przez prog przeskoczą. *RejWiz* 89, 58.

Wyrażenie: »[czego] progi nieprzeskoczone« (1): GDy łie obrácam łám ná drugą łtronę/ Y tám vbacę dźiwné łpráwy oné/ Oboiétnégo łczęłćia łłiłkie progi/ Nieprzeskoczoné pełné łtráchu trwogi. *GosłCast* 69.

2. Metonimicznie (61) :

a. Drzwi, brama, wejście; limen Vulg, PolAnt; postis Mącz (34) :

Zwroty: »przed progiem, u prog. stać« = *zabiegać o łaski* [*szyk zmienny*] (1:1): Iełliby teź ná wyłźly łtan rad włtąpił/ to zá náłtołkami błoto depćąc biega/ przed progiem łtoi/ á czáłem łie ná nim y przełpi. *RejZwierc* 158, 193.

»stać u proga« = *być bardzo blisko, wchodzić* (1): Páni/ Páni/ Pan idźie/ iuź łtoi v progá. *GosłCast* 63.

»stać w prog; stanie przed progiem« (1;1): *GosłCast* 64; [*Chryzeros*] Rękę Lámátułowę w chyżu fwym poimał: [...] Y do drzwi ią przykował: Ow przynitowány/ Stał w prog; iák ná poły łotr vkrzyżowány. *KlonWor* 42.

»wyłamać progi« (1): Który [*Bóg*] wrotá żelázné/ y nie przekowáné Wyłamał fnádnie progi łpizáné. *KochPs* 164.

»wyniść z proga« (1): [*kat do skazańca*:] Przepuść mi dla Bogá/ Tu przed łádem gáionym/ niź wynidziem z progá/ Co z tobą czynić będę *KlonWor* 40.

Szereg: »drzwi abo prog« (1): Poyrzyłz dáley/ iáka łpráwiedliwośc/ iákie miłofierdzie/ iákie nábywánie/ y iákie łumnienie około niego/ y kto łtoi v drzwi ábo v prog; iego/ ábo kto łzepce v vchá iego. *RejZwierc* 193.

Wyrażenia przyimkowe: »pod same progi« (1): Postes sub ipsos, Práwie pod láme progi. *Mącz* 425a.

»w prog;« (2): A w ten czás ieden łotr rozciął go łzábłá w prog; kthoremu/ ácz odciętha byłá głowá/ á wždy mowił łłowá Boże *BielKron* 298; *KlonWor* 19.

Przen (15) :

Fraza: »w prog; nogi [*czyje*] stały« = *komuś zagrażało niebezpieczeństwo* (1): Z prog; w którym me nogi Nieołtroźnie łtały/ [...] Pan moy y Krol naywyższy/ co światło łłoneczne/ Rządzi: wwiódł mnie za rękę/ ná mieyłce bełpieczne. *GrabowSet* V2v.

Zwroty: »stać (a. stanąć) przed progiem, u prog; na prog;« = *zbliżyć się, zbliżyć się, zagrażać* [*szyk zmienny*] (2;2:1): gdy ie [*dzieci*] w opyekę podałz Pánu Bogu/ Iuż wierę śmierć choćby tuż łtánęłá ná prog; Iużci łtráłzna nie będzie *RejWiz* 106; *RejPos* 244, 259v; Azáz nie widziłz áłbo nie łłyłzyłz iż przed progiem twoim iuż iáko odzwirny łtoi vłtáwicznie nędzny á přetki vpadek twoy? *RejZwierc* 69v; á widziłz iuż iż vłtáwicznie przygodá łthoi v prog; twego/ kthora cie iuż pewnie minąc nie może *RejZwierc* 134.

»stać u prog;« (1): iż iuż Pan [...] práwie z nápięthym łukiem/ [...] łtoi iuż v prog; náłzego/ á iáłnie łie vkázuią obietnice iego/ ktorekolwiek obiecał okazać nád káżdym narodem *RejZwierc* 182v.

»stać u prog;« = *być na uwadze, w pamięci* (1): Abowiem to ielt przyrodzenie człowieká káżdego/ iż záwždy krzywdá iego tuż vłtáwicznie łtoi v prog; iego/ á przed oczymá iego. *RejPos* 252.

Wyrażenie przyimkowe: »u prog;« = *blisko* (6): Gniew Páńłki iuż v prog;. *RejZwierc* 188v *margin*, Aaa4. *Cf Zwroty*.

a) Przejście (2) : Idzie do obory: Głáłzcze pfy; tłúfte woły poymuie zá rogi/ Wywodzi ie do chrołtu niezwykłymi progi. *KlonWor* 35.

progi przez co (1): Ty mu drzwi vkázuielz/ y niezwykłe progi/ Przez połzyćie: że łię mknie nieborak vbogi *KlonWor* 2;

b) Upusty tzw. wód górnych, zebranych powyżej sklepienia niebieskiego (1) :

Zwrot: »otworzyć progi niebieskie« (1): iefli wam nie otworzę progow niebiełkich [*si non aperuero vobis cataractas caelorum*]/ y wydam ná was błogosłáwieńłtwo/ że obłitości nie będzie (miary). *BudBib Mal* 3/10.

c) Początek lub koniec w czasie (2) :

Zwrot: »progu lat dojsć« (1): Názbyt szczęśliwy názbyt zdałeś sie bydź Bogu Rádziwile/ byś był w tym towarzysztwie/ prog u Swych lat oštátnich dołzedł *KochFrag* 52.

Wyrażenie: »na prog u żywota« (1): Zem nie poznał nádzieie/ rádości/ kłopotá/ Podan niebáczney śmierci ná prog u żywotá. *SzarzRyt* C4v.

α. *Wejście do świątyni* (6) : A wyłłá wielmożność Páńlka od prog u kościelnego *Leop Ez* 10/18.

Zwrot: »leżeć u prog u [czyjego]« (1): y Inadz lepiey by leżeć v prog u twoiego niżli siedzieć w nákołtownieyłłem máieftacie y wrozlycznych páłácoch gdzie indziey. *RejPs* 125v.

Wyrażenia: »prog domu, domowy« = *limen domus Vulg, PolAnt* (2:1): A podniešiona iełt chwála Páńlka nád Cherubiny do prog u domowego *Leop Ez* 10/4; Potym chwála Páńlka zniešioná iełt z Cherubiná nád prog u domu/ á dom nápełnion iełt obłokiem *BibRadz Ez* 10/4, *Ez* 10/18.

β. *Wejście do portu* (1) : Ty się w Motławę k łobie/ day się Bogu/ Vday do prog u. *KlonFlis* Hv.

γ. *Wejście do nieba lub piekła* (3) : Ale iákoż do Bogá/ gdyż niebo zámknione? Prog regeltry záložon/ gdzie złości znáczone *GrabowSet* L2.

Zwrot: »wnieść za [czyje] prog u« (1): W ład się nie wdáiąc/ zniłczyłz wólkie trwogi/ A z rádością wnieść każełz zá łwe prog u [tj. do nieba]. *GrabowSet* S3v.

Wyrażenie: »piekielne prog u« (1): Ach nie pułzczay/ w łmrodliwą Szczękę/ dułze vbogiej/ Przeciwnikowi: by widząc błędliwą/ Samę/ bez wodzá: łrogi Porwawłzy/ nie wniolł/ zá piekielne prog u. *GrabowSet* G3.

b. *Dom, pomieszczenie* (16) : ciężkość łłużyć Bogu/ W bezbożnym prog u. *GrabowSet* M4.

prog czyj [w tym: *pron poss* (4), *ai poss* (2) (6): Nie tylko Pánom wolne łá Kłiążące Prog u *Prot Av*; *KlonWor* 23. Cf »nawiedzić swój prog u«, »niskie prog u«.

Zwroty: »nawiedzić swój prog u« = *wrócić do domu* (1): Niechcę áni náwiedzić piérwey łwégo prog u/ Ani ná łwym łóžu lédz/ [...]Aż plác náydę/ boże mój/ twemu kościołowi/ Y wymierzę świętemu mieyłce ołtarzowi. *KochPs* 195.

»przebyć prog u« (1): [o *Orszulce*:] Závždy przeciwo Oycu wólztyki przebyć prog u/ Závždy łye vrádowác/ y przywitác z drogi. *KochTr* 12.

»w prog szkolny wstępowác« = *zaczynać naukę* (1): Ták zás gdi wprog łzkolny włtępuye/ myłłić o tem ma wólztykim iákoby to wypełnić mogł *GliczKsiąż* L3v.

Wyrażenia: »[czyje] niskie prog u« = *skromny dom* (3): A iełli mé niłkie prog u Będá godné twoiéy nogi: [...] Došięgę iuż głowá niebá. *KochPieś* 34; Y niechay cię nie łmęcá twoie niłkie prog u *PudłFr* 47, 12.

»prog u wysokie« = *pałace* (1): Swiátá tego niepewné y odmienne łpráwy Vkázuiełz/ y práwné łwiegotliwe fochy Tełkliwé/ dułzotrátne/ wiodácé zyłk płochy? Dwór zálécałz/ y progów wyłokich pilnošci *GosłCast* 9.

Przen (2) :

prog u czego (1): [Do *Pieczy, tj. zachłannošci*:] Więc złotey miáry/ vbołtwá bez wády/ Progów rułzác łmie/ twa chęc łwymy iády *GrabowSet* V3.

prog u czyje (1): Niełzczęšliwy ia człowiek/ którym látá łwoie Ná tym łtrawilł/ żebych był vyłzrał prog u twoie [mądrošci]. *KochTr* 10.

α. Świątynia (4) :

progi czyje [w tym: *pron poss (1), G pron (1)*] (2): Iáka obfitość tych omylnych bogów/ Iáka (ó błędzie) čiżbá do ich progów *KochPs* 20. Cf *Zwrot*.

Zwrot: »nawiedzić [czyje] progi« (1): A ia miłosierdziu twemu V fáiac niewymownemu/ Náwiedzę twé święté progi *KochPs* 7.

Wyrażenie: »prog domu« (1): Obrálem (Iobie) być w progú domu Bogá me⁸⁰ niż miełzkác w przybytkách niezbożności [*Ps* 83/11]. *CzechEp* 156.

Zestawienie: »apostolskie progi« = *bazyliki grobów św. Piotra i Pawła; limina apostolorum (1)*: Skoro ich tełkność wymie: ná wędrowkę nogi Gotuią/ rzkomo widzieć Apołtołkie progi. *KlonWor* 51.

c. Zaświaty; niebo, piekło (11) :

prog czego (2): Náwróc dułze od progú ołtátniéy čiémności. *KochPs* 9; *GrabowSet* M3v.

prog czyj [w tym: *G sb i pron (3), pron poss (1)*] (4): *KochPs* 62, 178; Którá [*duszę*]/ on ták zdrádlivy Smok/ záłudza w fwe progi *GrabowSet* L; życzyć/ profząc bogów/ Byś łczęścien długo trwał/ byś do ich przyłtał progów. *GosłCast* 18.

Zwrot: »na progú stanąc« (1): Niebiełkich łtołów rękábym łe dotknąć miáłá/ Ná progách niedołtepných bym teł łtánąc miáłá/ Gdzie wieczny dzień pánuie *GosłCast* 55.

Wyrażenia: »niebieskie progi« (2): Lecł nie pocłciwie tám z niebiełkich progów/ Śmiertelny gámrat zrzucón łełt od bogów *KlonFlis* C2, G2v.

»progi święte« (1): [*mówi córka Jeftesa*:] gdy to poznám/ zem łwoiá ochotą/ Y tą/ ku progóm świętým/ połłuzeniłtwa cnotą/ Ziednáłá wám od Páná dar łczęścía miłégo *ZawJeft* 42.

W przén (1) : My łełcłze/ pełni trwogi/ Co ná tey głémbi trwamy/ Okrutney: kędy pewnołci nie mamy O czáłie/ gdy wiátr drogi Páńłkiey/ wprowadłzi w wiecznych gmáchow progi. *GrabowSet* M3v.

Przen (1) : ty chcełz wieczne progi/ Rzádzić vbogi? *GrabowSet* T3.

3. Pozioma belka w konstrukcji upustu wody (18) : A v złobu niecháy bęđcie Próg ná kóńcu nie wybyty/ to łełt/ v tego kóńcá/ który obróciłz w Báłztę do Stáwu. *Strum* G4v; tákze y ná tyle: włółże co nagłébiéy moželz Progi/ ná których ónę łkrzynię włółżyłz. *Strum* K; Wbiwłzy vffáfuy óny Progi dobrą ziemią ilłowátą/ przetrzáłaiąc gnoiém. *Strum* K; Włółzywłzy Progi/ włółże záł Bórtnice ná Progách podfáłowawłzy pod nieé dobrze ziemią *Strum* K, C2v, K [3 r.], Kv, L3v, M2v.

Wyrażenia: »przedni prog« (1): A łełliby ná łednym kóńcu był niłki [*upust*]/ á ná drugim wyłłzy/ tedy moželz drzewo przyłtołowác/ vcióławłzy iákoby klin/ á mocno przybić/ ná przednich Prog och [!] *Strum* L3v.

»upustowy prog« (1): łełliże źle Policzki ábo łciány obwáruiełz/ á włzákze y Policzki tákze máiá być z Gruntu dobrze obwárowáné/ iáko y Vpułtowé/ Progi *Strum* L3.

Szeregi: »prog albo borta« (2): pámiętaý ábyś zołtáwił przed Groblą Próg/ álbo Bórtę/ ná łokci cztérzy álbo y ná łzełć. *Strum* E3v, F.

»głowa albo prog« (1): Abowiém przed tą Głową álbo Progiem która bęđcie zołtáwióńá v złobu/ nie bęđcie łye mogłá wodá z złobu w Staw wybijać *Strum* G4v.

»przecieł albo prog« (1): y máiá łye ty Policzki záraz pocłząc robić/ z gruntu/ łkoro záłóżyłz piérwłzaprzecieł [!] álbo próg. *Strum* L3.

»prog albo szczytek« (1): Day łobie mądrému Szłofárzowi vczynić z żelázný Bláchy/ iákoby żłobek ná Cztery łokćie wzdłuż/ á w kónćách niechay będą progi/ álbo łczytki *Strum* C2v.

4. Próg rzeczny, wodospad, katarakta; cataracta (cataractes, catarrhactes), catadupa Cn (2) :

Wyrażenie: »rzeczne progi« (1): Rozumiey nie o progach co v drzwi/ ále o rzecznych progach z ktorých wodá z wyfocza zwiétkim łzumem zpada *BudBib* I 467d *margin*.

Przen [czyj] (1) : Ná huk twých progów/ wńzech przepáści síły Iedná zá drugá nurty łwé złożyły *KochPs* 63.

a. [O porohach dniewprowych: Od oných wodnych [*Kozaków*] profto puścił fię do Progów kędy ludzie Rycerłcy miełzkáią. Tám ieft miełfce ná Nieprze trudne do przebyćia/ bo te Progi łą z wiéłkich łkał/ przez ktore wodá iákoby kędy z wyfokich grobli łpada/ y tám nie może nikt przeiechác oprócz tych Kozaków/ bo oni z tych Progów w czełniech fię łpufzczáią po linách. *PapHerby* 103 (*Linde*); Ná tey rzece łą progi kámiénne/ ktorých przebyć trudno kto inłzy ma/ oprócz łámych Kozaków/ co fié temu zwyczáili. *BielKron* 1597 3 (*Linde*).]

5. Otwór; tu: wejście do pochwy (3) :

Wyrażenie: »prog macice, człónka tajemnego« (1:1): Zafię ieftliby brzemienna niewiałta miała wmacicy albo w progú człónka tajemnego iakie obrażenie/ [...] Tedy ma być wezwan vmieiętny barwierz albo doctor *FalZioł* V 18d; A gdyby fié łtało z przygody iakiey/ albo z niemoczy: iżeby fié prog macicze wrzodema, lbo [*lege*: wrzodem albo] zranieniem iakiem: zacifnął *FalZioł* V 34.

Szereg: »prog albo fortka« (1): Ieftliby ręki w niewiałtę w prawić nie mogła/ tedy iako może tę łtronę kthorą dziecię bliżey progú albo fortki leży: ku wylźciu nawodzić *FalZioł* V 23b.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Tákíe niech będzie słowo **PROG**/ á kiedy nie ieden tedy progi *BudNT* li6.

Synonimy: **2.a.** drzwi, wełcie; **b.** dom, mieszkanie; **4.a.** poroh; **5.** forta, fortka, otwor.